

**ABDULLA AVLONIYNING XX ASR TURKISTON MADANIY HAYOTI
VA MA'RIFATPARVARLIK HARAKATIGA QO'SHGAN HISSASI**

Kabilov Xusniddin Mirzoaxmatovich

Sirdaryo viloyati, Boyovut tumani XTB ga qarashli

39-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Abdulla Avloniyning maktab uchun yaratgan asarlari nafaqat badiiy, balki noyob tarixiy- pedagogik, ta'limiy va qomusiy yodgorlik hisoblanishi, so'nggi yillarda buyuk donishmandlik majmuasi bo'lmish bu asarlarni o'rganishga qiziqish ayniqsa kuchayganligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: nashriyot, ijtimoiy hayot, maorif, jadidchilik, dramaturgiya, darslik, ma'rifatparvarlik harakati, savodxonlik

Bugungi kunda Abdulla Avloniy yozgan asarlarining bolalar adabiyotida tutgan o'rni, o'ziga xos xususiyatlari, muallifning darslik yaratishdagi harakatlari, uning ta'lim-tarbiya sohasidagi qarashlari o'zbek xalqining ruhiyati, turmush tarzi, milliy qadriyatlari bilan chambarchas bog'langanligi, adibning boy pedagogik merosi milliy maktab, milliy pedagogikani rivojlantirishda qimmatbaho manba bo'lib xizmat qilganini o'rganib chiqish davr talabiga aylanmoqda.

Abdulla Avloniy birinchi o'zbek teatri tashkilotchilaridan edi. Teatr uchun bir necha drama yaratdi, ularni rejissyor sifatida sahnalashtirdi. Uning bu faoliyati o'z maktabida xor, ifodali o'qish, musiqa va ashula darslarini tashkil qilishda muhim ahamiyat kasb etdi. Abdulla Avloniyning badiiy asarlarni ifodali o'qish sohasidagi bunday faoliyati tezda Toshkentning usuli qadim va usuli jadid maktablariga ham kirib bordi.

Abdulla Avloniy asarida axloqiy kategoriyalar haqida fikr yuritar ekan, birinchi o'rinda o'quvchilarni ko'zda tutadi, ammo ularni bolalar tarbiyasiga singdirish vazifasini muallimlar zimmasiga yuklaydi. Demak, asar o'quvchilardan ko'ra ko'proq muallimlar uchun yaratilganligiga ishonch hosil qilish mumkin. Shu

nuqtayi nazardan, Abdulla Avloniyning muallimlarga qarata aytgan quyidagi soʻzlari “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining maqsadini toʻla ifodalaydi: “Fikr tarbiyasi eng kerakli, koʻp zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatiga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur. Fikr insonning sharofatlik, gʻayratlik boʻlishiga sabab boʻladur. Bu tarbiya muallimlarning yordamiga soʻng daraja muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bogʻlidir. Taʼlim ila tarbiya orasida bir oz farq bor boʻlsa ham, ikkisi biridan ayrilmaydurgan, birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kapidur”.

Avloniy yaratgan asarlar hali-hanuz oʻz ahamiyati saqlagan holda, hozirgi zamon darsliklari uchun dasturilamal vazifasini oʻtamoqda. U asarlar yuksak tarixiy-pedagogik mazmunga ega boʻlgan taʼlimiy, qomusiy manbalardir. Shu boisdan ham bu qoʻllanmalarga boʻlgan qiziqish hamda talab soʻnggi besh yillikda yanada kuchaydi. Darhaqiqat, Abdulla Avloniy asarlarining tub mohiyatiga nazar tashlar ekanmiz, ularda oʻz aksini topgan mehnatsevarlik, vatanparvarlik, adolat, diyonat, insonparvarlik tushunchalariga oid fikrlarning bugungi zamon uchun ham nechogʻlik katta ahamiyat kasb etishini ilgʻash mumkin.

Taniqli maʼrifatparvar adib Abdulla Avloniy pedagogik fikr taraqqiyotiga salmoqli hissa qoʻshgan, oʻz asarlarida oʻzbek xalqining eng yaxshi anʼanalarini, taʼlim-tarbiyaga oid muhim hayotiy masalani aks ettirgan pedagog olimdir.

Rivojlanishning yuksak pogʻonasi tomon odimlagan har bir mamlakat, avvalo, yoshlarning taʼlim-tarbiyasiga jiddiy eʼtibor qaratadi. Sababi, farzand tarbiyasi shaxsiy masala emas, u jamiyat, davlat ahamiyatiga ega boʻlgan buyuk ijtimoiy ishdir. U shu darajada buyuk ishki, Vatan istiqboli ham, millat taqdiri ham tarbiya bilan bogʻliq.

Abdulla Avloniy soʻzlari bilan aytganda: “Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir. Rasuli akram nabiiyi muhtaram sallallohu alayhi vasallam afandimiz: “Insonlarning karami dinidadur, muruvvati aqlindadur, hasbi axloqindadur”, demishlar” va adib

ta`kidlaganidek: Tarbiyani tug`ilgan kundan boshlamoq, vujudimizni quvvatlantirmoq va axloqimizni rivojlantirmoq lozim. Bugungi kun pedagoglari Abdulla Avloniyning: “Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko`p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan muqaddas bir vazifadur”, degan fikrlariga tayanadi desak also yanglishmaymiz.

A.Avloniy shu tariqa sabr, hilm, miqyosi nafs, intizom, vijdon kabi insoniy fazilatlar haqida chuqur ma`noli fikrlar bayon qiladi. Ammo Vatan haqidagi qarashlari yanada muhimroq, yanada e`tiborliroq. Vatan - Ona kabi yagona, Ona kabi muqaddas.

Bu mavzu necha-necha asrlar davomida adabiyot va san`at ahllari e`tiborini o`ziga maftun etib kelgan va bu hozirda ham davom etib kelmoqda.

2017-yilning 3-avgust kuni davlatimiz rahbari mamlakatimizning ijodkor hamda ziyolilar qatlami bilan yig`ilish o`tkazgan edi. Yig`ilish davomida san`at va madaniyat sohasidagi xato va kamchiliklar, amalga oshirilishi lozim bo`lgan ishlar, shuningdek, sohani rivojlantirish uchun kerakli taklif va mulohazalar aytib o`tildi. Yig`ilish davomidagi Yurtboshimizning quyidagi so`zlari e`tiboga loyiqdir: “Biz uchun hech qachon kun tartibidan tushmaydigan yana bir o`ta muhim masala borki, unga alohida to`xtalib o`tishni zarur deb bilaman. U ham bo`lsa, unib-o`sib kelayotgan yosh avlodimiz, farzandlarimiz tarbiyasi bilan bog`liqdir. Buyuk bobomiz Abdulla Avloniy aytganidek, bu masala biz uchun haqiqatan ham yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir va o`z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo`qotmaydigan, ta`bir joiz bo`lsa, masalalarning masalasidir”.

Aytib o`tish joizki, Abdulla Avloniy nomidagi malaka oshirish institutining tashkil etilishi ham bugungi kunda Xalq Ta`limi rahbar va mutaxassis xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishi ham serqirra ijodkor, adibimizning bugungi zamonaviy hayotimizdagi ta`siri va ahamiyati deyishimiz mumkin. Shu jumladan, Toshkent Davlat Pedagogika universitetida Abdulla Avloniy nomidagi maxsus stipendiya va ko`krak nishonining ta`sis etilishi ham yoshlar o`rtasida ilmiy salohiyatini oshirish va ijodkorlik ruhidagi talabalarga ko`plab imkoniyatlar eshigini ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Toshkent - 2017, "O'zbekiston", 593 b
2. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Toshkent: "Sharq", 1997, 20-30- betlar.
3. Takomillashgan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. "Boshlang'ich ta'lim"jurnali.-Toshkent,2005,5-son.
4. Ikromova R, G'ulomova X, Yuldosheva Sh, Shodmonqulova D. 4-sinfda ona tili darslari. - Toshkent: "O'qituvchi", 2007. - B.192.
5. To'xliyev B, Shamsiyeva M, Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. - Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. Ch.3. - Buxoro: Buxoro davlat universiteti, 2006, 63-66- betlar.